Рівненський державний гуманітарний університет
Історико-соціологічний факультет

ІСТОРІЯ ОЧИМА МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ

Матеріали регіональної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів, здобувачів, магістрантів

Випуск ІІІ

Рівне – 2008

УДК.930.1
ББК 63
І - 90

Історія очима молодих дослідників. Збірник наукових праць. Випуск 3 / Редкол.: В.Шеретюк, Л.Галуха, П.Савчук, Р.Давидюк. – Рівне: РДГУ, історико-соціологіний факультет, 2008. – 287 с.

Збірник містить результати наукових пошуків з актуальних проблем української та світової історії, виголошені на регіональній науковій конференції молодих вчених, аспірантів, здобувачів, магістрантів 13 грудня 2006 року (Рівне, РДГУ, історико-соціологічний факультет).

Редколегія:
Шеретюк В.М. – голова редколегії, кандидат історичних наук, доцент
Галуха Л.Ю. – заступник голови редколегії, кандидат історичних наук, доцент
Савчук П.О. – кандидат історичних наук, професор
Давидюк Р.П. – кандидат історичних наук, доцент

Літературне редагування:
Бородинська Л.І. (розділи 1,3)
Кревська Г.А. (розділ 2)
Тимочко І.Б. (розділ 1)

Рецензенти:
Троян С.С. – доктор історичних наук, професор
Жилюк С.І. – доктор історичних наук, професор

Рекомендовано до друку Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 11, від 27.06.2008 р.)

© Історико-соціологічний факультет РДГУ
© Українське історичне товариство при історико-соціологічному факультеті РДГУ

самодержавство, народність), розробляли власні теорії влади, засновані на активній циркуляції еліт [8, с. 440].

Повноцінні євразійські гуртки були створені практично у всіх центрах еміграції в Європі, включаючи Прагу, де вони випускали збірник „Євразійська хроніка".

Еміграція з колишньої Росії сприймалася як єдина – російська. Для офіційних відносин з нею у Празі був створений так званий „Земгор" („Обьединение российских земских и городских деятилей в Чехословацкой республике"). Однак слід зазначити, що українцям вдалося заснувати свої власні інституції і добитися від уряду їх визнання.

Центрами української еміграції стали Прага та курортне містечко Подєбради. Вони перетворилися на єдиний у світі великий український осередок освіти на чужині. Лише Чехословаччина визнавала право випускників російських та українських гімназій на продовження навчання у празьких вузах і забезпечувала їх державне утримання. У 1921 році був створений урядовий Комітет для забезпечення освіти українських студентів.

Українські вчені викладали у чеських вузах. Професорами Карлового університету в Празі були Д.Дорошенко та О.Колесса. Членами Слов'янського інституту в Празі були О.Колесса, С.Смаль-Стоцький, Л.Білецький, О.Мицюк, В.Тимошенко.

У Празі працював Український вільний університет (УВУ), який було засновано у Відні в січні 1921 року, а пізніше перенесено до столиці Чехословаччини. Ідея заснування з'явилася у середовищі таких організацій як Союз українських журналістів і письменників на чолі з В.Кушніром та Товариство прихильників освіти, головою якого був С.Дністрянський, які діяли в австрійській столиці [4, с. 66].

УВУ в Празі видавав праці українських вчених, зокрема дослідження С.Дністрянського „Загальна наука права і політики", „Погляди на теорії права і держави", „Нова держава"; Р.Лащенка – „Ідея права власності на землю на Україні", „Лекції по історії українського права"; С.Шелухина – „Звідкіля походить Русь" [5, с. 72].

Коли у Львові та Чернівцях були скасовані українські кафедри, а в Радянській Україні університети перетворені на інститути народної освіти, УВУ у Празі залишився єдиним українським університетом у світі.

Із самого початку при УВУ почала функціонувати бібліотека, яка мала три відділи – російський, український та білоруський. В 1927 році було прийнято рішення розширити бібліотеку і комплектувати її літературою інших слов'янських народів. Одночасно вона була перейменована в Слов'янську бібліотеку Міністерства іноземних справ Чехословаччини [1, с. 44].

Слов'янська бібліотека була спеціалізованою науковою бібліотекою, що задовольняла питання пов'язані з вивченням політичного та культурного життя слов'янських народів. Таким чином, у міжвоєнний період за кордоном була створена мережа закладів, де історики емігранти об'єднувалися спільними думками, поглядами та метою – зберегти Росію в пам'яті своїх нащадків. Сьогодні Слов'янська бібліотека (Slovanska knihovna) діє при Національній бібліотеці, яка розміщена в історичному комплексі будівель Клементіум в самому центрі Праги.

Таким чином, вигнання видатних представників російської культури та науки – безумовно, трагічний епізод історії Росії XX століття. Але в еміграції видатні діячі російської інтелігенції зуміли розкрити та реалізувати свої таланти та уміння, що дало поштовх для розвитку світової науки, дослідження проблемних питань з історії Росії. У міжвоєнний період за кордоном була створена мережа закладів, де історики-емігранти об'єднувалися спільними думками, поглядами та метою – зберегти Росію в пам'яті своїх нащадків.

Джерела та література

1. Замойски Я. Отношение „белой" русской эмиграции к украинским вопросам (1919-1939) // Славяноведение. – 1993. – № 4.
2. Косик В.И. Русская молодежь в эмиграции // Славяноведение. – 2003. – № 4.
3. Костиков В.В. Не будем проклинать изгнание… (Пути и судьбы русской эмиграции). – М., 1990.
4. Павлова Т.Ф. Русский заграничный исторический архив в Праге // Вопросы истории. – 1990. – № 11.
5. Політична історія України XX ст. У 6 т. – Т. 5. Українці за межами УРСР (1918-1940). – Керівник тому В.П.Трощинський. – К., 2003.
6. Пашуто В.Т. Русские историки-эмигранты в Эвропе. – М., 1991.
7. Політичний енциклопедичний словник / Упорядник В.П.Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка. – 2-е вид, доп. і перероб. – К., 2004.
8. Савицкий П.Н. Континент Эвразия. – М., 1997. – 464 с.

Олексій Заворотній

БЕРЕСТЕЦЬКА СІЧА

ДРАМА

Дві дії

Дійові особи:

Представники української армії:

Богдан Зіновій Хмельницький

Дівчина

Друга Дівчина
Кобзар
Полковник Іван Богун
Джаджалій
Генеральний писар Іван Виговський
Митрополит Йоасаф
Отець Павло
Іслам Гірей III
Іван Нечай
Петрушенко
Матвій Гладкий
Михайло Криса
Мартин Пушкар
Демко
Максим
Іван
Воронезький боярин Микита Забабурський
Тишко Нагорний
Непевний
Гордій
Ворончeнко
Козаки, ординці, селяни та повсталий люд

Представники польської армії:
Король Польщі Ян Казимир
Ієремія Вишневецький
Канцлер Богуслав Радзивілл
Підканцлер Анджей Ліщинський
Сигизмунд Пшиємський
Станіслав Лянцкоронський
М'яскоронський
Генерал-майор артилерії Пшиємський
Полковник Дю Плюссі
Генерал Гульбальд
Слуга короля
Голос офіцера
Слуги та жовніри короля

Науковий консультант – Олександр Булига

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Майдан перед похідною церквою війська Богдана Хмельницького.
Б'ють тулумбаси.
Заходять дві дівчини, козаки та Кобзар, який співає.

КОБЗАР
Гей, поїхав Хмельницький ік Жовтому Броду,
Там не один лях лежить головою в воду.

Не пий, Хмельницький, дуже тої Жовтої Води:
Іде ляхів триста тисяч хорошої вроди.

Зажурилась Україна, що ніде прожити:
Витоптала кіньми шляхта маленькії діти…

Висипали козаченьки з високої гори,
Попереду сам Хмельницький на воронім коні.

ДІВЧИНА
Людям значним й не значним на той час
В Україні зневага й наруга велика була
Від польських панів та магнатів.
ДРУГА ДІВЧИНА
Прихована здавна ненависть до панства
Спалахнула з новою грізною силою.

ДІВЧИНА
Після боїв тяжких під Жовтими Водами,
Корсунем, битви під Зборовим
Був укладений договір, деякі пункти якого
Розширювали привілеї Запорозького війська.

ДРУГА ДІВЧИНА
Шляхта була незадоволена тим договором
І почала готуватися до нового наступу.

ДІВЧИНА
Люди в Україні, почувши про це,
Збиратися в полки розпочали, –
Не тільки ті, що козаки були,
Але й ті, які не знали про козацтво
Та не бажали йти в рабство!
Броварники, винники, могильники,
Будники, наймити, пастухи й усі ті,
Хто бажав волі для рідної своєї землі.

ДРУГА ДІВЧИНА
Сила-силенна з України всієї селян,
Які запалилися успіхом попередніх змагань,
З ворогами нових сатисфакцій хотіли.

ДІВЧИНА
Весь люд український пройнявся
Войовничим, відчайдушним натхненням.

ДРУГА ДІВЧИНА
По селах лишилися тільки жінки
Зі своїми малими дітьми, немічні,
Старезні баби та неспроможні вже ні на що
Безсилі, сліпі та глухі дідугани.
ДІВЧИНА та ДРУГА ДІВЧИНА
До зброї взялися всі повносилі мужі.
Навіть хлоп'ята малі хотіли іти воювати.

ДІВЧИНА
Тепер усякий в Україні чоловік
Хотів вступити в козацькі легіони,
Аби позбутися нестерпних та жахливих бід
І посміховиська із власного народу.

ДРУГА ДІВЧИНА
Де не знайшлася б шляхта клята,
Челядники замкові чи урядовці міські –
Немилосердно їх убивали,
Не щадячи ані жінок, ані дітей,
Не кажучи вже про магнатів.
Маєтності їхні грабували безтямно.

ДІВЧИНА
Костели валили, безглуздо палили,
Ксьондзів безжалісно вбивали,
Живими в криницях ховали,
Палаци та замки вельмож руйнували,
Не залишаючи нікого в них живого.
Усе пусткою навкруг ставало…

ДРУГА ДІВЧИНА
Рідко хто в крові червоно-рудій
Рук мозолястих своїх не бруднив
І грабежу в ті часи не чинив…

ДІВЧИНА
Польське панство гордо збунтувалося

При тій думці страшній,
Що повинні вони тепер уважатися
Із черню й своїми рабами,
Які нещодавно в них були під ногами.

ДРУГА ДІВЧИНА
Король Посполите рушення оповістив.
Найняв десятки полків драгунів з угорців,
Французів, литовців, німецьких рейтарів
І їх в Україну війною повів.

ДІВЧИНА
Поле битви під Берестечком
Розтягалося на кільканадцять миль,
Здавалося, війська тягнулись безкінечно,
Ще не збиралося у світі стільки сил,
Які були б готові нещадно одне одного вбивати
Й безжально ворога перемагати.
Дівчата виходять зі сцени.

НЕЧАЙ
Заспівай, кобзарю, нам.

КОБЗАР
співає.
Гей, там поле, а на полі цвіти, –
Не по однім ляху заплакали діти.

Гей, там річка, через річку глиця, –
Не по однім ляху зосталась вдовиця!
Гей, не один лях лежить, вищиривши зуби!
Становили ляхи дубовії хати.

Прийдеться ляшенькам степи покидати
Й якомога швидше в Польщу утікати!
Заходить Богдан Хмельницький.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Слава Україні!

УСІ
Навіки слава!

ІСЛАМ ГІРЕЙ
Великий гетьмане, скажи,
Який ми мати будемо після цієї битви інтерес?

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Для нас немає зараз дорожчих інтересів,
Ніж інтереси й слава батьківщини.

БОГУН
Будемо, гетьмане, битися на смерть
За славу й волю України.

ВИГОВСЬКИЙ
Проти нас постала незліченна армія короля,
Яку найняв на допомогу він з усього світу.
Він має артилерію, важку кінноту.

НЕЧАЙ
Нас менше, та дух у нас незмірно більший,
Бо справжню волю, нарешті, ми відчули,
Й тому ми за неї будемо всі битися до згину!

ВИГОВСЬКИЙ
Не треба битися до згину.
Нам треба об'єднатись й здобути перемогу.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Правильно мовиш, Виговський,
Бо народ можна роз'єднати за день чи два,
А ось звести докупи, возз'єднати
Не можна потім навіть за віки!

ВИГОВСЬКИЙ
Татари здобич добувають,
Поляки борються за славу…

НЕЧАЙ
А ми б'ємося за волю батьківського краю
Та православну нашу віру!

ВИГОВСЬКИЙ
Яка чекає на нас доля?..

ІСЛАМ ГІРЕЙ
Ніхто не омине своєї долі.

БОГУН
Наша доля – жити з оголеною шаблею доти,
Доки ми здобудемо справжню волю,
Бо краще полягти, ніж бути вічними рабами.

ДЖАДЖАЛІЙ
Озброївся народ і панів не хоче мати.

ПУШКАР
Люди так роз'ярилися, що хочуть
Знищити прокляту шляхту
Або самі на полі брані полягти.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Ми визволимо наші землі
Від надокучливого ворожого ярма!
З'єднаємо всі землі в самостійну,
Непідвладну королю державу.
Я продиктую їм умови нового договору.
Лише тоді я буду гарантувати Україні
Довгоочікуваний мир і спокій…
Запитую у вас: чи ми здобудемо, нарешті,
Віками вимріяну, виплекану волю?

УСІ
Здобудемо!

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Такий народ ніхто й ніколи не переможе!
Слава вам, воїни усемогутні незламної,
Святої неньки України!..

УСІ
Слава гетьману Богдану!
Слава! Слава! Слава!..
Із церкви виходить митрополит Йоасаф та отець Павло, у його руках освячений меч.

ЙОАСАФ
Благословляю тебе, наш гетьмане великий
І славне військо, на священну битву
За долю щасливу, за церкву православну, єдину,
За нашу святу батьківщину.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Спасибі, Ваше Блаженство.
Митрополит Йоасаф бере в отця Павла меч і підходить до Хмельницького.

ЙОАСАФ
Прийми цей меч священний
Для битви з ворогом скаженим.

Він був освячений в Єрусалимі.
З ним ти здійсниш багато різних див
І звільниш Україну від кривавих пут-кайданів.
Митрополит Йоасаф дає меч Хмельницькому, той бере його в руки.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Вельми вдячний, Ваше Блаженство.
Звертається до всіх присутніх.
Брати мої! На цю війну із ворогом лихим
Мене митрополит Йоасаф
Два роки тому в Константинополі благословив.
А зараз я прийняв благословення
Й меч святий отут, під Берестечком,
Щоб остаточно в цій війні перемогти.
За нами зараз спостерігає увесь світ,
Бо тут зібралось стільки війська,
Скільки не збиралося в Європі ще ніколи.
Брати мої! Ми мусимо перемогти!
З мечем благословенним цим
Ми випремо навіки ворога із батьківщини!
Захистимо ж, преславні козаки, усі вольності свої
І скинемо із шиї всіх кровопивць,
Які неправдою та кривдою живуть
І православну кров нещадно п'ють!
Народе славний мій!
Я визволю тебе із лядської неволі!

УСІ
Слава гетьману Богдану!
Слава! Слава! Слава!..

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Поможе мені в тому польський простий люд,
Від Люблина по Краків,
Який підняв у Польщі на повстання
Народний польський ватажок Наперський.
Я того люду не одступлюся,
Бо то є права рука наша.
А шляхта має свою Польщу,
То Україну хай не зачіпає,
Нехай вона лишається для нас!
Інакше я виверну всіх ворогів землі моєї
Догори ногами і потопчу, та так,
Що будуть вони піді мною,
А напослідок віддам султану у неволю!
Король хай буде королем у Польщі,
І хай він вільний буде від дуків,

Шляхти, герцогів, князів й панів.
За носа хай він водить їх…
Як зогрішить козак – то голову йому одріж,
А коли князь – то теж його чекає кара.
Тоді буде справедливість і правда!
Король не може бути вільним королем,
Тому що він залежний від своєї шляхти.
А я, хоч і незначний в Україні чоловік,
Але я хочу бути вільним від усіх!..
Господь всевишній так мені звелів, що я тепер
Єдиновладний самодержавець України.
На татар та турків шаблі я не підійму –
Досить з мене й України,
Від Дону по Холм, по Львів і Галич!
А дуків та всю скажену шляхту
Я зажену аж геть за Віслу та Варшаву!..
А якщо будуть вони й там брикатися,
То я нещадно їх скараю…
І, ставши над Вислою, скажу отак полякам:
„Сидіть й мовчіть, інакше – потопчу і знищу!"

УСІ
Слава гетьману Богдану!

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Мінлива фортуна, але перемагає справедливість,
А наша боротьба за батьківщину
Є найсправедливішою боротьбою,
Тому тут переможемо ми неодмінно!..
Дістає свою булаву.
Настав день утвердити свободу Україні,
І ми зуміємо здійснити це отут,
Під Берестечком, на полі брані.

УСІ
Слава батькові Богдану!..
Слава! Слава! Слава!..

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Слава козакам!

УСІ
Героям слава!

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Панове-браття! Чорна ніч настала в Україні,
І ми повинні її в день новий та вільний привести,

Де незворушним буде запорозький Карфаген!
Всілякі королята, княжата,
Лукаві вельможі та магнати
Нам стільки бід страшенних наробили,
Що наш народ терпіти більше це не має сили.
Пани вже випили народну кров, немов вампіри.
Благокорисніше за нашу православну віру
І за цілісність отчизни на плаці воєнному,
Од зброї в бою скаженому лягти,
Ніж у домах своїх, яко невістюхам,
Нещадно бути побієнними.
Коли ж за нашу віру ляжемо на полі ратному,
То не лише слава та відвага наша лицарська
У всій Європі славно пролунає,
Але й упования наше – за благочестя вмерти
Буде безсмертям, сповнене страдними вінками,
Од бога вінчане…
Тут, під Берестечком, ми мусимо перемогти!
Тож клянемося битись до останку
За Україну й усі вольності народу.

УСІ

Клянемося!

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ.

Хай знають вороги, відчують вороги,
Що ми свій рідний край не кинем на поталу,
Відплатимо сповна усім, усі борги,
Для того піднялись, постали і повстали.
Доволі горя й сліз. Страждань уже доволі.
Ми на своїй землі – не на чужих полях.
То це ж хіба є гріх, що рвемось ми до волі,
Що тут не треба нам чийогось короля?
Священні наші нам калина і тополі,
І сині небеса, і золоте роздолля,
І слава всіх віків, яка не пропаде,
Бо хто хоч раз вдихнув п'янке повітря волі,
Вже в рабство не піде ніколи і ніде.
Уперед! За волю України!
На січу з ворогом лихим!

УСІ

За волю України йдемо всі в бій!..

КОБЗАР

Співає, його підхоплюють усі присутні.

Розлилися круті бережечки,

Гей, гей, по роздоллі;
Пожурились славні козаченьки,
Гей, гей, у неволі.

Гей ви, хлопці, ви, добрі молодці,
Гей, гей, не журіться,
Посідлайте коні воронії, –
Гей, гей, садовіться!

Гей, у лузі червона калина,
Гей, гей, похилилася,
Чогось наша славна Україна,
Гей, гей, засмутилася.

А ми тую червону калину
Гей, гей, та піднімемо.
А ми ж свою славну Україну,
Гей, гей, та розвеселимо!

КАРТИНА ДРУГА

У наметі Хмельницького горять смолоскипи, іде рада старшин.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Поки що йде все для нас успішно…
Виговський, що робить лівий фланг?

ВИГОВСЬКИЙ

Там Іслам Гірей готується до бою.
До наметy заходить полковник Богун.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Що, Богуне, чути?

БОГУН

Гетьмане, праве крило польської оборони
Не йшло в наступ, боячись того,
Що ми засідку зробили в лісі
І несподівано їм вдаримо у спину.
Тоді напали незабаром ми на них,
Й вони, звичайно, не встояли…
Ми захопили тридцять їхніх прапорів.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Чудово.

БОГУН
Але Іслам Гірей…
Під час кульмінаційної частини бою
Король ударив по татарах.
Спершу з гармат їх планомірно обстріляв,
Потім величезні сили він на них послав,
А ті не зуміли встояти й почали втікати.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Я бачив це на власні очі,
Та гадаю, що Гірей уже отямився
Й зупинив свою розгублену орду,
Та й знов готується до бою?

БОГУН
Гетьмане, повернулися мої вивідники,
Яких я посилав у ту частину поля бою,
Тож вони сказали, що коїться
Незрозуміле щось у таборі Гірея…

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Що?

БОГУН
Мені здається, що зрадив нас Гірей.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Як?

БОГУН
Весь лівий край, який він захищав,
Уже поляки зайняли.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Не може того бути!..

БОГУН
Орда втекла і відійшла аж геть десь на три милі,
Покинула жінок, дітей, намети, самостріли,
Знамена, усі свої достатки, навіть мертвих,
Хоч Коран забороняє мерців лишати без погребу.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Хто винуватий в тому?

БОГУН
Не відаю.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Іван Богун, полковник, якого знає увесь світ,
Повинний відати про це.

БОГУН
Пробач, мій гетьмане великий,
Та я іще не розібрався в тому.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Я мушу їхати до хана.
Ви тримайте тут надійно оборону,
Ще більше треба окопатись,
Й ведіть з поляками переговори,
Тягніть час, він грає поки що на нас.
Гадаю, що я скоро повернуся.

ВИГОВСЬКИЙ
Без тебе буде важко нам,
Бо вперше воювати будемо без тебе.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Я завжди з вами… А ти, Виговський,
Візьми з собою тридцять козаків,
Поїдеш теж зі мною до Гірея.

ВИГОВСЬКИЙ
Гетьмане, але ж…

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Я сказав. І зволікати тут не можна.
Хан, хоч і зрадливий дуже,
Але його війська нам пригодитися ще можуть…
Іди, Виговський, готуйся, тільки скоро.

ВИГОВСЬКИЙ
Слухаюсь.
Виговський виходить із намету.

ДЖАДЖАЛІЙ
Як же ми тут будемо без тебе?

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Будете, Джаджалію.
Я мушу переконати хана,
Щоб повернув свої війська на поле брані.
Де взяти сили супроти всіх ворогів одразу?
Як розірватися, роздертись на частини,
Щоб мені стати сторуким і тисячосилим,
Щоб затулити всю нашу землю своїм тілом,

Аби, нарешті, здобути волю Україні
І порятувати від усіх нещадних ворогів?
Хто порятує? Хто здобуде?
Хто допоможе тут мені? Ви й тільки ви…
Тебе, Джаджалію, я залишаю головою.
Віднині ти володій тут гетьманською булавою,
Аж поки я не повернуся.

ДЖАДЖАЛІЙ
Гетьмане, без тебе ми як малі діти без батьків,
Не зможемо оборонятися самі.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
А хто, крім мене, упрохає хана?
Гірей не хтів на нашу користь воювати,
І якби я султана золотом не задобрив,
То він Гірея на допомогу б не пустив.

ДЖАДЖАЛІЙ
Так, але ж ти тут потрібний теж
І я тебе не зможу замінити.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
А ти мене й не заміняєш, а я наказую тобі
Оборонятися, поки мене не буде тут.
У наступ поки що не йдіть.
Богун, на ворогів роби напади вночі,
Їм не давай ані хвилини спати.
Як повернуся, тоді й будемо ми наступати.
Переговори поки що ведіть,
Щоб довше ви змогли триматись…
Та я гадаю, що скоро повернуся.
Про мій відхід ніхто не мусить знати.
Наш табір міцно й нерушимо тут стоїть,
Але його із трьох боків возами ще обгородіть,
Поскручуйте їх й обкуйте ланцюгами,
Добряче обкопайте скрізь валами,
Позаду нас болото захистить.
З гармат по ворогу паліть,
Пороху та дробу не жалійте,
У нас його тепер достатньо.
Цей табір укріплений і неприступний.
Харчів і зброї вистачить тут на сто днів,
А в поляків запасів, як той кіт наплакав…
Та що це ви носи повісили свої?
Я ж не тікаю. Усе вам тут ось залишаю.
Гетьманська печатка, клейноди,
Оригінал Зборівської угоди.

Наші прапори, дорога скарбниця,
Тут тридцять тисяч талярів,
Яку Гірею я мав дати після перемоги.
Що з вами, браття?

БОГУН
Гетьмане, ми знаємо, яке в тебе горе.
Загинула дружина, щось сталося з Тимошем…

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
То горе є не ваше, а лише моє,
Й допомогти ніхто не зможе.
Звичайно, мені тяжко, бо я її любив,
Та вже не повернути…
А зараз тут у нас запеклий бій
За славу й волю України,
Яка для нас у світі найдорожча.
Тому про власні біди та нещастя
Ми нині маємо забути.
Заходить Виговський.

ВИГОВСЬКИЙ
Великий гетьман, готові їхати.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Добре. Татари звикли ховатися від ворогів
За нашими козацькими списами,
Але орда нам зараз край потрібна.
Готуйтеся до завтрашнього бою,
Він буде ще більш запеклий, ніж сьогодні…
Хбна не просто буде нам переконати,
Бо в татар якраз настав Байрам –
Велике мусульманське свято,
Вони в ці свята не можуть воювати.

БОГУН
А може, його підкупив король.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Усе може бути, потрібно з’ясувати.
До всього будьте тут готові.
Поїхали, Іване, та скоріше.
Бувайте всі здорові!..

УСІ
Щасливо! До побачення, Богдане!..
Хмельницький та Виговський виходять із намету.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Сцена біля козацької оборони.

НЕПЕВНИЙ

Іслам Гірей покинув нас і втік з ордою!..
Що будемо робити, браття?

НЕЧАЙ

Може, бажаєш здаватись шляхті?

НЕПЕВНИЙ

Не те, Нечаю… Гетьман теж зрадив нас!..

НЕЧАЙ

Як смієш ти подумати таке?

НЕПЕВНИЙ

А де ж із Виговським він подівся?

НЕЧАЙ

Погнався гетьман доганяти хана,
Умовити вернутися на поле брані.

ВОРОНЧЕНКО

Я та ще багато гречкосіїв і козаків
Гидували йти на битву проти короля
З татарським білим стягом.

НЕПЕВНИЙ

Гірей утік із поля брані...
Тепер нас менше ніж жовнірів
І ми не проб'ємося крізь польські легіони.
Відступати нікуди, бо за спиною в нас болото.
Ось і міркуй, що нам тепер робити?

КОБЗАР (*співає)*

Гей, там поле, а на полі цвіти, –
Не по однім ляху заплакали діти.
Гей, там річка, через річку глиця,
Не по однім ляху зосталась вдовиця!..

ГОРДІЙ

Треба змиритись з королем і попрохати,
Щоб він нас із пастки пропустив.

НЕЧАЙ

Ти що?!.. У ноги падати й рабами бути у панів?

ГОРДІЙ

Пани живуть, мов у раю, а народ
Тримають, як грішників у пеклі.

ВОРОНЧЕНКО

Польські пани знайшли союзників собі
В особі магнатів українських
Й знущаються і ті, і ті над нами.
Деруть останню шкіру з нас.

ГОРДІЙ

Однаково нам нічого втрачати,
Бо за те, що ми проти панів повстали,
Вони не пожаліють, а повісять, четвертують,
Спалять або розіпнуть на хрестах.

НЕПЕВНИЙ

Король нас не пропустить.
Він нам нізащо не пробачить,
Що ми воліємо звільнити Україну
Від польського триклятого ярма.

ГОРДІЙ

Можливо, якраз король і підкупив Гірея,
Щоб той від нас утік.

НЕПЕВНИЙ

Це може бути, бо в короля багато золота,
А орда й рідну неньку за золото продасть,
Вона вже розграбувала Україну.

ВОРОНЧЕНКО

А я казав, що Гірею вірити не можна!
Він зраджував уже не раз Богдана.

НЕЧАЙ

Я певний, що його Богдан переконає.

НЕПЕВНИЙ

А я – не вірю! Може, у них змова між собою,
А нас усіх запродано на згубу!..

НЕЧАЙ

Не смій казати так!
Бо я тебе тут зараз зарубаю, гад!..

ГОРДІЙ

Нечаю, зупинись!.. Потрібно ждати нам,
Поки повернеться Богдан і готуватися до бою.

КОБЗАР

співає.

– Ой де ж твої, Хмелю, воронії коні?
– У гетьмана у польського стоять на припоні!
– Ой де ж твої, Хмелю, кованії вози?
– Під містечком Берестечком заточені в лози.

Ой Богдане, Богданочку, нерозумний сину,
Зрадив Військо Запорозьке, рідну Україну.
Славні хлопці-козаченьки трупом землю вкрили,
У болоті і річечці коні потопили.

Чи не той то хміль, що по тичці в'ється?
Чи не той то Хмельниченко,
Що з ляхами-ворогами вже не б'ється?
Ой не той то Хмельницький ляхів не рубає,
Він з містечка Берестечка додому втікає.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

У наметі Іслама Гірея Хмельницький.
Блискає блискавка й гримить грім.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

І небо Боже навіть злоститься на мене.
Шле свої грізні блискавиці і гатить грім.
Це так душа страждає, на шмаття серце розриває…
Який же гетьман я? Сиджу в полоні у Гірея.
Без війська, без клейнодів, без скарбниці…
Як міг поїхати сюди, покинувши своїх?
Що зараз думають вони про мене?
Позбувся війська, і я безсилий щось зробити.
Моє військо загубило голову свою.
Був гетьманом великим і пропав,
Тепер за мене й гроша ніхто не дасть.
Як вирватися з цього пекла?

До намету заходять Виговський та Демко.

ВИГОВСЬКИЙ

Чолом тобі, наш гетьмане великий.

ДЕМКО

Чолом, наш батьку.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Чолом. Зараз батько не там, де його чекають.
А що у вас? Розповідай, Демко.

ДЕМКО

Уночі Богун послав нас вилазку здійснити,
Якраз нам вигода була, бо всю ніч дощ лив,
Ніби із відра… Чимало найманців побили,
Але поляки назад дороги всюди перекрили,
Тепер не можемо у табір повернутись…
Козаки твердо оборону там тримають.
Ось тільки не знають, що робити далі?
Й твоєї допомоги всі чекають…

ВИГОВСЬКИЙ

Без голови нічого вдіяти не можуть.

ДЕМКО

Так. Без тебе, гетьмане, діла там не буде.

ВИГОВСЬКИЙ

А як тепер туди нам доступитись?

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Треба просити хана військо знову повернути.

ВИГОВСЬКИЙ

Наше військо ще втриматися зможе,
А нам потрібно їхати збирати нові полки
Й на виручку, під Берестечко йти,
Щоб ворогу торохнути у спину…

До намету заходить Іслам Гірей III.

ГІРЕЙ

Слава Аллаху!..

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Слава Богу.
Навіщо ти до мене приставив охорону?

ГІРЕЙ

Щоб зберегти тобі життя.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Тебе поранено, Гірею?

ГІРЕЙ

Так. Стрілу ворожу на мене вітром занесло…

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

Що сталося, Гірею?

Чому орда втекла отак ганебно,
Покинувши знамена, особисті речі та намети?
Навіть покинули своїх жінок.
Бодай хоч гроші ти за бій забрав би…

ГІРЕЙ
Жінок ми знайдемо собі десь у дорозі.
А гроші ти мені даси й без того,
А якщо ні, то я й сам забрати можу.
Ти ж знаєш, що зараз наступило
Велике наше свято – дні Байраму.
Татари вже не можуть думати про битву.
На них найшло якесь затемнення чи жах.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Я бачив, що скував їх страх.
Але вони повинні бути там, на полі!..

ГІРЕЙ
Вони геройськи билися…

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Я бачив…

ГІРЕЙ
Загинули за тебе тисячі воїнів Аллаха
Та кілька мурз, а деякі потрапили в полон…
Богдане, по щирості тобі скажу,
Програєш ти оцю війну.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Чому?

ГІРЕЙ
Погана є ознака.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Яка?

ГІРЕЙ
Я знаю, що ти віриш ворожбитам й чаклунам.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Київські князі теж вірили волхвам.

ГІРЕЙ
То ж слухай… Є у татар одна прикмета.

Коли в бою вбитий перший воїн
Упаде до ворога своєю головою,
То буде наша перемога.
Коли ж упаде він головою до своїх –
То значить, що це поразка буде неминуча.
Мій воїн, вражений стрілою,
Упав убитий до наших головою…

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Та ж поле бою розкинулось на милі в довжину,
То як би ти отам побачив,
Де, хто і як упав убитий, не збагну?

ГІРЕЙ
Король спершу вирішив знищити мій табір.
Він усі свої гармати націлив на мій стан,
І в перший день були убиті тисячі татар.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Тому що почали у паніці тікати
Та й оголили своєї оборони лівий фланг.

ГІРЕЙ
Орда, немов той звір без голови,
Коли біжить, то вже не завертає.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Завертає, якщо її добряче вдарити,
Або ж їй щедро заплатити.

ГІРЕЙ
Король послав на нас важку кінноту
На чолі з твоїм проклятим Вишневецьким.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Шакал відвів на воїнах твоїх
Свою мерзенну, кровожерну душу!

ГІРЕЙ
Він розігнав там воїнів моїхі...
У бою загинув мій племінник Амурат…

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Прийми від мене співчуття,
На те й війна, щоби на ній вбивали,
А ті, які лишилися живими,
Загиблих мусять згадувати й шанувати.

ГІРЕЙ
Оце таке у тебе співчуття?

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
А ти яке хотів?

ГІРЕЙ
Не діждешся від мене допомоги.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Чому?

ГІРЕЙ
Я повезу й тебе з собою.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Та як ти смієш?.. Мене чекає військо.

ГІРЕЙ.
Почекає. Воно хоч із тобою,
Хоч без тебе, однаково сконає.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Брехня! Моє військо нині в найкращому
Бойовому стані і переможе будь-кого.

ГІРЕЙ
Ось хай без тебе поб'ється й доведе,
Яке воно без тебе сильне та міцне.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Не маєш права мене з собою забирати!
Я султану золотом платив
І будеш перед ним за те відповідати.

ГІРЕЙ
Я відповім, а ти заплатиш ще й мені…

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
У таборі скарбниця, там для тебе гроші.

ГІРЕЙ
То гроші для мене, але вони вже не мої,
Бо всі дістануться полякам.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Це вдруге ти зраджуєш мене.

ГІРЕЙ
Невже? Коли я ще зраджував тебе?

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Забув? Погану пам'ять маєш.
Під Збаражем два роки тому,
Коли поляків я загнав був на слизьке
Й від розгрому їх урятувала твоя зрада,
Бо ти й тоді втік із поля брані.
Я змушений був підписати з королем
Ганебний для України договір.
Тоді я втратив Київське, Чернігівське воєводство.
Козаки за те мене хотіли вбити,
А народ склав про мене пісню ось таку…
Хмельницький співає.
Бодай Хмельницького первa куля не минула,
Що велів брати дівки, парубки, молоді молодиці!

Парубки йдуть гукаючи, а дівчата співаючи,
А молодії молодиці старого Хмеля проклинаючи:

Бодай Хмельницького первая куля не минула,
А другая устрілила – у серденько уцілила…

ГІРЕЙ
Чув, чув…

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Король, не маючи чим за твою зраду заплатити,
Віддав тобі в ясир села й землі України.

ГІРЕЙ
У цьому світі за все треба платити.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
І тепер ти знову зраджуєш мене.

ГІРЕЙ
Не вигідно мені, щоб з Польщею
У тебе був довгий мир.
Щоб хтось або поляки, або ви були сильніші.
Для мене добре, коли між вами ворожнеча.
Я зацікавлений у тривалій ворожнечі поміж вами,
Тоді спокійненько мені живеться.
Чим більше ви б'єтеся між собою,
Тим менше сил ви маєте для боротьби зо мною.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Я пожаліюся турецькому султану!

ГІРЕЙ
Жалійся, хто ж тобі боронить?
До речі, він теж такої ж думки, як і я.
Ти й так, щоб я тобі допомагав,
З ним домовлявся через голову мою.
А я не хотів брати участь у цій війні
Й прийшов сюди, бо він звелів мені.
До того ж воїни мої не звикли
До регулярної постійної війни,
Вони люблять побитись трохи,
Своє забрати та й гайда.
Ось тільки цього разу їх полягло чимало…
Нічого, буду вертатися назад,
Через беззахисну твою кохану Україну,
То заберу собі ясир багатий,
Скільки захочу і кого захочу
Візьму собі в полон і запродам у рабство,
Бо ж твої села ніхто тепер не захищає,
Усі оборонці твого краю безславно тут,
Під Берестечком, пропадуть.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Я із султаном уже розрахувався.
Та й тобі я теж немало заплатив…

ГІРЕЙ
Тепер заплатиш ще за відкуп свій.
Так що ті талери, які для мене ти приготував,
Тепер перепадуть полякам,
А я своє ще по дорозі в сто раз більше заберу.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Я всі скарби й клейноди в таборі лишив…

ГІРЕЙ
Ха-ха!.. Добрячий буде королю дарунок!

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Козаки не віддадуть клейнодів та скарбів!..

ГІРЕЙ
Богдане, тверезо глянь на всі обставини.
Твоє військо потрапило в пастку.
Йому не вибратися з неї вже повік.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
То ти мені не допоможеш?

ГІРЕЙ
Ні, я й так занадто вже багато втратив.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Тоді я мушу їхати, збирати ще нові полки.

ГІРЕЙ
Ні, ти мені ти спершу заплати.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Я ж заплатив уже тобі й султану.

ГІРЕЙ
Мало. Тепер за себе ще плати,
Бо твоє військо без тебе битися нездале.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Гаразд. Я заплачу.
Блискає блискавка, гримить грім.

ГІРЕЙ
Гримить. Про щось віщує. Дощ три дні вже йде.
Назад, через болото, військо не пройде.
Болото дороги зовсім розвезе,
Тепер невпинно треба наступати уперед,
А ворогів там значно більше ніж твоїх.
Подумай, добре розміркуй
І краще йди на мир із королем,
Бо поки ти збереш нових своїх,
То тут, під Берестечком, король перерубає всіх.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Мої надійно й твердо там стоять,
Харчів і пороху їм вистачить на місяць,
А я зберу війська й ударю королю у спину.
Блискає блискавка й гримить грім..

ГІРЕЙ
Роби, як знаєш, та небо зовсім інше каже.
І я кажу, що військо треба повернути.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Усе можна повернути, крім гідності й свободи.
Для чого жити, коли на нашу землю
Знов прийдуть вороги і її потопчуть,

На душу стануть чоботом важким,
Сплюндрують, обдеруть, розорять
І знову весь народ мій у неволі буде.
Ні, він так уже не зможе більше жити,
Бо з мечем піднявся на гнобителів своїх.
Він мусить у цій війні перемогти.
І неодмінно переможе.

ГІРЕЙ
Так не повинно бути.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Чому?

ГІРЕЙ
Бо це не вигідно мені. Я хочу користь мати.
Та й взагалі я сюди прибув не для війни,
А для того, щоб укласти з тобою договір
І з королем на вигідних лише мені умовах.
Ось я тепер із королем і поторгуюся за тебе…
Продам тебе йому, і настане цій війні кінець,
А я в ній стану переможцем.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
Ні, ти цього не зробиш.

ГІРЕЙ
Побачимо.
Блискає блискавка та гримить грім.

КАРТИНА П'ЯТА

Ніч. У наметі старшини ведуть раду.

ГЛАДКИЙ
Що будемо робити, козаки?

ДЖАДЖАЛІЙ
Вести потрібно з королем переговори.

БОГУН
Про що?

ДЖАДЖАЛІЙ
Щоб повернув права Зборівського договору.

БОГУН
Не поверне, бо ми тут зараз можемо програти

І він це все чудово розуміє,
Тому що в нього нині значно більші сили,
Але хіба ми вже не козаки?
Хіба ми не трощили ворожі голови й хребти
Ще в менше вигідних для нас умовах?
Адже сто славних запорозьких козаків
Ніколи не боялися й тисячі затятих ворогів,
А часом їх валили іще більше.
Тому я нині план такий ось пропоную.
Щоб зберегти нам основну військову силу,
Потрібно у відкритий бій іти
Й пробитися через ворожі легіони!

ДЖАДЖАЛІЙ
А Хмель казав, щоб ми вели переговори
І не встрявали в бій, чекаючи на нього.

БОГУН
Джаджалію, ти ж бачиш добре сам,
Чекати більше не годиться нам,
Бо можемо програти нашу справу.

КРИСА
А де твій гетьман?

НАГОРНИЙ
Там, де й хан, який утік із поля бою.

ДЖАДЖАЛІЙ
Гірей утік, та не Хмельницький!..

КРИСА
Чому його ти захищаєш?
Якщо не втік, то де й досі він блукає?

ЙОАСАФ
Богдан не може зрадити народ,
Бо він життя своє для нього присвятив.

КРИСА
Народ на Хмеля дуже злий,
І він, знаючи це, сам вирішив порятуватись,
Щоб його чернь не віддала полякам.
Він утік. А бажання вернути хана та орду
Було лише причиною для втечі.

БОГУН

схопився за шаблю.

Не можеш ти так навіть думати про це!

КРИСА

Не дуже ти хапайся за шаблюку,
Бо в мене є своя, не гірша, ніж твоя.
І я й не стверджую, а лиш припущення роблю.

БОГУН

Ти припускай, але тут диму в очі не пускай,
Бо гетьман – життя своє віддав народу.

БОЯРИН ЗАБАБУРСЬКИЙ

Мені здається, що королю продав нас хан,
Тому й утік, покинувши свій стан.

БОГУН

Можливо, Хмель шукає нам підмогу
І вдарить у спину королю.
Не будемо тут марно ми гадати
І час на це даремно витрачати.
Нам треба не лише вночі на шляхту нападати,
А завтра вийти на відвертий бій
І просіку в польському стані прорубати.
Інакше ми тут можемо сконати!

МАЙЖЕ ВСІ

Правильно, на бій!

ДЖАДЖАЛІЙ

Панове, браття, я не знаю,
Як вийти нам із цього стану, тому...
Я хочу достойному віддати гетьманську булаву.

ПУШКАР

Я пропоную гетьманом вибрати Гладкого!..

ГЛАДКИЙ

Ні!.. Хай в бій веде Богун!
У нього є відвага, непримиренність до ворогів,
Він користується довір'ям козаків.
Я пропоную віддати Богуну гетьманську булаву.

БОГУН

Спасибі. Та я не гідний цього важкого жезла.

ЙОАСАФ

Поки немає поміж нас Богдана,
У нас немає кращого за тебе полководця.
У тебе світлий розум, енергія, завзяття,
Не плямував себе ти безцільною жорстокістю,
А головне – не зрадиш ти свого народу.

БОГУН

Спасибі, отче, за хороше слово,
Але я стати на місце гетьмана – не можу.

ПУШКАР

Товариство! Богун підтримує порядок у коші,
Не раз робив удалі вилазки на ворогів.
Він день і ніч не злазить із коня,
Використовує найменші прорахунки короля.
Він є у нас вождем, начальник штабу й інженер,
Тому я теж вважаю, що лише Богуну
Потрібно дати гетьманську булаву.

БОГУН

Браття, то честь для мене завелика.
Не втримати мені гетьманського керма.

ЙОАСАФ

Утримаєш, бо ти його достойний.

ГЛАДКИЙ

Твоє ім'я вселить відвагу козакам,
А на поляків воно давно вже наганяє жах,
Бо дехто з них тебе боїться більше, аніж Хмеля.

ЖАДЖАЛІЙ

Так, я зрікаюся цієї булави
І з вами йду на бій, немов козак простий.
Хай гетьман буде в нас Богун!
Передаю тобі, Іване, булаву.

БОГУН

Ні.

ДЖАДЖАЛІЙ

Тричі ти вже відмовився від булави.
Не маєш права старшинам ради ти недовіряти.
Бери, поки Хмельницького немає,
Будь гетьманом й показуй нам до перемоги шлях.

Джаджалій дістає булаву й дає її Богуну.

БОГУН
Важка мені та ноша та відповідальна…

ЙОАСАФ
Нам нині не можна безвідповідально жити.
Ми віримо, що зможеш лише ти
Військо й Україну порятувати й зберегти.
Бери та з гідністю священну булаву носи,
Нехай вона тобі прислужиться для перемоги.

БОГУН
бере в Джаджалія булаву, цілує її.
Клянуся, що буду цю священну булаву
Для вас і для свого народу
Достойно, із честю скрізь її нести.

ЙОАСАФ
Є ще в нас такий прадавній звичай,
Щоб ти не запанів, то голову осиплемо землею.
Митрополит Йоасаф бере землю й сипле її на голову Богуна.

БОГУН
Спасибі, товариство, за довіру.
А зараз давайте готуватися до бою.
Якщо ж не проб'ємося крізь ворожі лави,
То будемо шукати інші плани.

КРИСА
Які?

БОГУН
Я завтра після бою вам про те скажу.
А зараз у розвідку пошліть найспритніших.
Будемо вирушати в наступ завтра пораненьку,
Коли ще не впаде туман на землю,
Щоб тоді, як він на неї ляже,
Непомітно підкрастися до ворога близенько
І несподівано по ньому шмагонути.
Спершу гармати наші хай ударять,
Потім піде кіннота лавою зі списами,
За нею – піші, шикуючись у три шеренги,
За ними знову хай комонні з шаблями полетять,
Які безжалісним ударом доб'ють ворожу рать.
Ідіть готуйтесь, бо завтра жде жорстокий бій,
В якому мусимо обов'язково ворога здолати.

КАРТИНА ШОСТА
Козацька оборона.

МАКСИМ
Пильнуй, Іване, як хочеш бути ще живим,
А ні – то не зносити голови тобі!

ІВАН
Такі жнива не вперше нам з тобою жати,
Щоб ми, не озираючись, косили.
Зім'яли, розмели, порозкидали –
Вже панство навертається до втечі.

МАКСИМ
На грудях в тебе кров…

ІВАН
Та ні, Максиме, то не кров,
Я на сорочці давно вже бачив ці краплини,
То лях мені сорочку розпоров,
А тут у мене в хусточці калина…
Бачиш, вся червона, неначе у крові,
А ми з тобою ще живі…
Спасибі, пане-брате, що ти відбив того списа,
А то до тебе я уже б не розмовляв…

МАКСИМ
Ти не на мене списуй,
Подяку тому вузлику з калиною твори,
Це він тебе від смерті скрізь рятує.

ІВАН
А й справді ж бо, Оксанина хустинка
І мамина калина у пучку,
Вони у мить жорстоку серце захистили,
А ще рятують скрізь мене від куль.
Хоч це не щит і не кольчуга з бляхи,
Яка скрізь захища мене від ляха.
То ж недаремно я її отут ношу.
Калина – це безцінний оберіг,
Вона мені в походах гріє душу.
Я з нею повернуся із усіх доріг,
Священну клятву з нею не порушу.

МАКСИМ
А хустка, звісно, тебе теж усюди порятує,
Бо то коханої дівчини подарунок…

ІВАН
Дала перед походом, щоб швидше я вертався,
І з нею на весільний рушник став…

МАКСИМ
Станеш, якщо подужаємо ворога отут…

ІВАН
Подужаємо, бо, як казав нам наш Богдан:
„Хай знають вороги, відчують вороги,
Що ми свій рідний край не кинем на поталу,
Відплатимо сповна усі, усі борги,
Для того піднялись, постали і повстали”.

ІВАН
Поглянь, он знову ляшеньки летять…

МАКСИМ
О! Неначе хмара, крилаті лави між дерев…
Ще не відчуваєш страху?

ІВАН
У мене шал завзяття в серці не погас.
Рубаймося на смерть із ворогами!

МАКСИМ
Поглянь, з усіх боків нас ворог обсідає,
Нахабно лізе, радісно кричить,
Немов і зовсім не жаліє,
Що ми вже скільки їх поклали, мов снопів.

ІВАН
Ну ж, калина та хустина, нам допомагай!

МАКСИМ
Зустрінемо тут їх нагостреним залізом…

ІВАН
„Священні наші нам калина і тополі,
І сині небеса, і золоте роздолля,
І слава всіх віків, яка не пропаде,
Бо хто хоч раз вдихнув п’янке повітря волі,
Вже в рабство не піде ніколи і ніде”.

Б’ють тулумбаси, гудуть сурми, дзвенять дзвони, постріли гармат та самопалів, людські крики, іржання коней, тупіт копит, брязкіт зброї, свист куль та ядер. У диму та пилюці йде запеклий бій.

ПОСТУПОВО СПАДАЄ ЗАВІСА

КІНЕЦЬ ПЕРШОЇ ДІЇ

ДІЯ ДРУГА
КАРТИНА ПЕРША

У наметі король Ян Казимир веде раду.
Час від часу виблискує блискавиця та гримить грім.

КОРОЛЬ
Багато наших жовнірів полягло.
Лянцкоронський, добряче за річкою дивися,
Щоб козаки не перейшли й не вдарили у спину.

ЛЯНЦКОРОНСЬКИЙ
Я дивлюся, мій ясний король.

КОРОЛЬ
Тому мені доводилося не раз міняти плани.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Воно й не дивина, бо наша армія
На полі битви розтягнулася на кілька миль.
Десять корпусів по дванадцять тисяч кожен
Не просто провести на поле брані.
Та вісім полків драгунів найманого війська,
Одинадцять регіментів німецьких рейтарів,
А з ними ще й служниці…

КОРОЛЬ
Безкінечним здається наше військо,
Дуже багато людей, коней, худоби.
Якщо порахувати вільну челядь,
То її вдесятеро більше, аніж війська.

М’ЯСКОВСЬКИЙ
Багато панство розкошів притягло з собою,
Воно бажає почувати себе, неначе
На балах у Кракові, Варшаві чи у Львові.

КОРОЛЬ
Так, але то буде потім,
А зараз із безладдям нам пора кінчати,
Бо битву цю ми можемо програти!

ЛЯНЦКОРОНСЬКИЙ
Не раз Богун вилазив зі своїми,
Та ми їх там безжалісно побили.

КОРОЛЬ
Але чому ж Богун, отой пройдисвіт,

Страховисько, диявол у людській подобі,
Незважаючи на все, і досі ще живий?

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Скоро йому настане край!

КОРОЛЬ
Швидше треба вам кінчати з ним!
Небезпека загрожує вітчизні.
Ми війська втратили вже десять тисяч.
Хоча покінчили з ордою –
Гірей далеко вже, мабуть, забіг,
І лівий край Хмельницького розпався,
А козаки попали в наш капкан,
Я все ж настирливо наполягаю,
Щоб завтра ми зробили генеральний бій.
Я немалу надію на важку кінноту покладаю.

ДЮ ПЛЮССІ
Коні голодують, бо збіжжя в нас мало,
І вони з кожним днем силу бойову втрачають.
Нелегко лицарям, закутим у броню,
Пектися на палкому сонці.
Воно немилосердно розжарює панцир, збрую.

КОРОЛЬ
Тому не будемо ми відкладати бою.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Я маю сорок тисяч війська із собою,
І прошу мене послати першим розпочати бій.

КОРОЛЬ
Побачимо, можливо, і почнеш.
Хмельницький, досвідчений і хитрий пес,
Він може обдурити нас і зненацька оточити,
Тому все, що буде він робити,
Не довіряйте, а все й скрізь перевіряйте,
Щоб він не заманив у свою пастку нас.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Потрібно на другий берег річки перейти
І оточити козаків із тої, болотяної, сторони.
Тоді Хмельницький буде повністю в капкані.

КОРОЛЬ
Скільки для цього треба вам рейтарів?

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Гадаю, що п’ятнадцять тисяч стане.

КОРОЛЬ
То забагато. Мені потрібні вони тут.
Я кожним своїм жовніром дорожу,
Бо Хмельницький може піти в лобову атаку,
І ми залишимося без оборони.
Їм відступати нікуди,
За спинами в них непрохідне болото.
Тому вони будь-що-будь,
А будуть прориватись через табір наш.
І хоч вони озброєні погано,
Але моральний дух їх вищий, ніж у наших.
Тому нам треба невпинно наступати...
Генерал-майор артилерії Пшиємський.

ПШИЄМСЬКИЙ
Я слухаю, ясний король.

КОРОЛЬ
Не жалійте ні пороху, ні ядер,
Невпинно й планомірно по ворогах весь час
З важких гармат паліть.

ПШИЄМСЬКИЙ
Слухаюсь. У нас пороху і ядер є багато.

КОРОЛЬ
А бойового досвіду вам не позичати. Ідіть.

ПШИЄМСЬКИЙ
Слухаюсь, великий мій король.
Пшиємський виходить із намету.

КОРОЛЬ
Генерал Гульбальд, готуйте греблі та мости
До штурму козацьких таборів,
Бо більше ми не можемо чекати,
Потрібно вже негайно нападати.

ГУЛЬБАЛЬД
Слухаюсь, ясний король.
Гульбальд виходить із намету.

КОРОЛЬ
Усім добре підготуватися до бою,

Це буде генеральний бій, останній.
Пора настала покінчити вже з Богданом.
Я перед боєм об'їду всі ряди військові
І підніму моральний дух жовнірів та рейтарів.
Звертається до Вишневецького.
Що там ті прохачі, не поздихали, ще чекають?

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Так, ясний король. Ще почекають.
А може, краще, хай здихають?

КОРОЛЬ
Кличте їх.

СЛУГА КОРОЛЯ
Слухаюсь, ясний король.
Слуга короля виходить із намету.

КОРОЛЬ
Ліщинський, скажеш їм наші умови.

ЛІЩИНСЬКИЙ
Слухаюсь, ясний король.
Заходять полковники Криса, Гладкий і Петрушенко в одязі полковника.

ПОСЛИ
Чолом тобі б'ємо, великий наш король.
Шляхта стоїть, не рухаючись.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Далі.

ПЕТРУШЕНКО
Поборені тобою козаки, великий наш король,
Які зосталися живими на кривавім полі,
Благають милості твоєї й не ганьби.
Ми переповнили міру людського злочинства,
Але думаємо, що не переступили ще
Природженого тобі милосердя.
Змилуйся над спокутуючими свої злочинства
Або швидше смертю скарай винуватих!
Перед тобою сто тисяч кладуть голови грішні,
Зітни їх, коли вагу наших злочинів
Можна змити тільки великою кров'ю.
Але навіщо, королю, здіймати зброю проти тих,
Кого вже мучить їх сумління?
Твоя воля помилувати нас чи скарати.

Але коли твоя воля стратити нас
За образу твоєї величі й пишноти,
То придбаєш собі більше тим собі слави,
Коли простиш нам наше одуріння
І тим примусиш нас щоденно конати,
Спокутуючи гріхи наші перед тобою.
Нашою стратою ти збільшиш перемогу,
Але зменшиш державу свою,
Бо багато людей принесеш у дарунок тій помсті.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Багато, сотнику, говориш,
Хоч ти одяг на себе й полковника одежу.

КОРОЛЬ
Хмельницький має безліч чорних гріхів,
Замість дяки за ласку та незлопам'ятство,
За те, що від нашої королівської світлості
Отримав він гетьманську булаву й знамино,
Буйний своєю гордістю, підняв руку на мене,
Мріючи не про козацькі вольності,
Не про справедливість та благоденствіє народу,
А хоче княжити у відокремленій державі
І почувати себе господарем на Україні.
Запорожці теж стоять за нього,
І дикі й злі безчинства та бешкети коять,
Купаючись у морі крові, яку проливають,
Грабуючи панів, володарів своїх…
Він легко зібрав війська,
Бо клич дав голодранцям йти до нього
І разом із ним розбійниками поставати.
Звичайно, селянину простіше пана вбити
І йти в гайдамаки-козаки,
Горілку пити, ґвалтувати, грабувати,
Страшні розбої скрізь чинити,
Ніж на панів своїх робити.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
А ще люди пішли в розбійники до Хмеля тому,
Що бояться попасти в полон до турок,
Бо в Стамбулі на базарі дають за невільника
Усього лиш десять стріл або одного лука.
Так багато турки вже в ясир набрали полонених.
Ось до чого ваш Хмель народ довів!

КОРОЛЬ
Кажи, Ліщинський, їм наші умови.

ЛІЩИНСЬКИЙ
Слухаюсь, ясний король.
Ви мусите звільнити всю польську шляхту,
Яка перебуває зараз у вашому полоні,
Ви повинні видати нам Хмельницького,
Його сина Тимоша, а також Виговського,
Усіх сотників і всю старшину до коліна.

КРИСА
падає на коліна.
Ясний король, візьми нас у свою опіку,
Але помилуй усіх полковників й старшин…
На колінах просимо прощення в тебе.
Ми зробимо все, що лиш накажеш.
Та тільки змилуйся над нами.

КОРОЛЬ
Моєму серцю властиве співчуття,
Тому я обіцяю, що чернь додому відпущу.
Але ви зобов'язані мені віддати
Усіх своїх полковників й старшин,
Які повинні з покаянням переді мною
На коліна стати. *(Ліщинському.)*
Продовжуйте.

ЛІЩИНСЬКИЙ
Ви маєте віддати нам свої клейноди, прапори,
Гетьманську печатку та скарбницю,
Усі гармати й усю зброю.
Ви повинні погодитися з умовами
Куруківської ординації 1625 року,
Розірвати спілку з татарами,
Зборівські пакти скасувати.
Хлопів і всю чернь до плуга відіслати,
Козацьке військо так упорядкувати, щоб воно
Перебувало в повній залежності від короля,
Як настановить польський сейм на всі часи.

КОРОЛЬ
Зоря Хмельницького померкла вже й зайшла.
Чи ви вважаєте, що є у вас надія на спасіння?

КРИСА
Немає.

ЛІЩИНСЬКИЙ
Ідіть і передайте своїм старшинам,

Щоб виконали всі наші умови.

КОРОЛЬ
Тож усе зробіть отак, як я сказав.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Чого ви поставали?
Посли попадали на коліна.

КРИСА
Ясний король, помилуй нас й прости!..

ЛІЩИНСЬКИЙ
Раніше треба було падати в коліна,
А зараз ідіть геть.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Але один полковник хай залишиться отут.

КРИСА
Хто?

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Виберіть самі між себе.
У вас же вибирають полковників й старшин
І навіть гетьманів своїх.
То виберіть, кого залишите отут нам під заставу.

ГЛАДКИЙ
Хай залишиться Петрушенко.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Петрушенко не полковник,
Хоча на нього одягли нову полковницьку одежу.
Воно, звичайно, вірно,
Бо до короля не личить посилати якогось сотника
Та ще й у драному вбранні!
Навіщо ви із сотника полковника зробили?
Шляхта розсміялася.

ГЛАДКИЙ
Бо Петрушенко мову добре вашу знає.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Я знаю ту й ту, та я служу не лише Польщі,
А й своєму народу, як батько дорогий.

ПЕТРУШЕНКО

Такий батько для народу, як мати – смерть.

Блиснула блискавка та вдарив і розкотився грім.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Гостро… Чому? Кажи, не бійся.

ПЕТРУШЕНКО

Я й не боюся. Про твою жорсткість до наших
Є дорікання навіть від твоїх поляків,
Яким ти весь, із ніг до голови, продався.
Вони ще кажуть, що це через твою жорстокість
Наш народ піднявся на повстання,
Бо хто ж терпіти може такі муки та знущання?
Самі поляки кажуть, що мор та чума
Не поклали в могилу стільки народу,
Скільки ти нещадно повісив і посадив на палі.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Ага! Страхаєтесь Яреми?!..
А як же ви хотіли, щоб я чинив
З мародерами, розбійниками та бунтівниками,
Які спустошують мій рідний край?
Ні, відповідати треба за насильства, злодіяння,
Які роблять оті пройдисвіти погані.
Далі ще гірше буде!.. Я нищу не свій народ,
А лише бидло і його старшин,
Які не хочуть мирно жити,
Коритись королю й панам своїм служити
І все роблять, щоб знищити державу.
За вила та плуги вам треба братись,
Волами керувати, а не йти в розбійники,
Щоб воювати проти ясного короля.
Інакше я й надалі буду в крові топити всіх,
Хто стане проти короля.
Вас так потрібно катувати,
Щоб ви могли постійно відчувати,
Що вже вмираєте, але ще живете!..

КРИСА

Давайте я лишуся.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Я знаю, що давно вже мислиш ти,
Як тобі на бік шляхти перейти.
Хоча, скільки б я вас не мучив, не палив,
Однаково не скажете ні за що правду ви.

Але ж ти тут лишаєшся заручником,
А не вельмишановним паном чи поляком?

КРИСА

І все ж я хочу залишитись.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Лишайся. Ну що, усе ясно сказано було?
Звичайно, вашим старшинам і полковникам
За їхні підлі вчинки, пощади нізащо не дістати.
А чернь, на те вона і чернь,
Щоби на панство працювати.
Ваша старшина прикрилася словами
За волю й незалежність України
І хоче нас знищити, щоб на наше місце стати,
Й гнобити свій народ ще більше за поляків.
Але цього не досягнути їм нізащо.
Ідіть і передайте, щоб усі здалися,
Поки ще не пізно, хай складають зброю
Й покірно переходять у наш стан.

Посли виходять. Криса залишається.

КРИСА

Я знаю, як викурити козаків.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Невже? Ану, кажи.

КРИСА

Вірніше, не викурити, а вилити, як ховрахів…

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Кажи, кажи…

КРИСА

Треба насипати на річці Пляшівці греблю
Й вода затопить козацькі табори,
Бо всі стоять вони внизу.
Тоді повстанці втопляться,
А хто врятується, то ті втечуть, як ховрахи.
Але ж тікати нікуди їм буде,
Бо скрізь стоять жовніри ваші…

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Непогана думка.

КОРОЛЬ

Потрібно й, справді, річку перегородити...
Канцлер Радзивілл, візьміть п’ять тисяч вояків
І негайно річку загатіть дерном та піском,
Вода вийде зі своїх берегів
Й затопить військо клятого Богдана,
Немов тих ховрахів… Ха-ха-ха!..

РАДЗИВІЛЛ

Слухаюсь, ясний король.

Канцлер Радзивілл швидко виходить із намету.

КОРОЛЬ

Це добре, що козаки вже на переговори йдуть.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Мені здається, що вони не ведуть переговори,
А лише тягнуть час.

КОРОЛЬ

Чому?

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Чогось чекають…

Вишневецький до Криси.

Що знаєш щось іще цікаве?

КРИСА

Нічого.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Гей, заберіть його до ката!
Там скаже він усе.

КРИСА

Не треба! Я скажу, але не убивайте…
Хмельницького й Виговського в таборі немає.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Як це немає? А де ж?

КРИСА

Вони в полоні у Гірея.
Як хан почав із поля бою утікати,
Хмель та Виговський поїхали його вертати.
Гірей же взяв їх із собою…

КОРОЛЬ

Оце так новина!..

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Так ось у чому справа!..
Харчів та пороху доволі в них,
Чекають на Хмельницького,
Бо що вони без нього?
Хто замінити його може?

КОРОЛЬ

Там є Джаджалій, Пушкар, Богун.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Богун, той шолудивий, як половецький князь,
Жорстокий та затятий, ненавидить поляків,
Але то все не є Хмельницький…
Гей, слуги!.. Негайно його до ката відведіть!..

КРИСА

Не треба!.. Я ж усе сказав.
Я вас прошу – не катуйте, не вбивайте!..

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Геть! Слуги! Я ж сказав – забрати!

КРИСА

Не потрібно!.. Я скажу усе.
Але я вас прошу – не катуйте, не вбивайте!..

Слуги беруть Крису й виводять із намету.

КОРОЛЬ

Здаватися старшини не захочуть,
Бо знають, що прощення їм не буде…
Що будемо робити з повстанцями, панове?

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

Поки вони потрапили до нас у пастку,
А Хмель у капкані в Гірея.
Потрібно їх зім’яти й винищити до ноги,
А хто залишиться живим – нещадно покарати.
У болоті потопити! На палі посадити!
Або в Туреччину продати, на галери,
Щоб знали всі й скрізь, на всьому світі,
Що проти панства та володарів своїх
Не можна бидлу повставати…

КОРОЛЬ
Щоб менше наших у боях лягло,
Повстанцям треба обіцяти волю,
А потім розділити на полки,
Відібрати зброю і викосити всіх,
Щоб й згадки в світі не було про них!

ЛІЩИНСЬКИЙ
Треба помилувати чернь, бо нам раби потрібні.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Не помилувати, а ще більше загнуздати.
А старшину й козаків потрібно вішати,
Четвертувати, живими в землю закопати,
Щоб більше не було кому підбурювати бидло
І проти панства руки піднімати.

ЛІЩИНСЬКИЙ
Тримати будь-яку зброю треба їм заборонити.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ
Якщо не хочуть унію прийняти,
То треба їх перехрестити, як я колись хрестив,
Відрубував навхрест праву руку й ліву ногу,
Ліву руку й праву ногу… Ха-ха-ха-ха-ха!..
Запам’ятали це вони навіки.

КОРОЛЬ
Добре, а зараз бийте по табору повстанців
З усіх гармат, щоб менше стало їх,
Й готуйтесь до смертельної атаки,
Бо старшина так просто нам не здасться.
Поки Хмельницького в них немає,
Потрібно наступати й швидше їх здолати.
Блиснула блискавка та вдарив грім.

КАРТИНА ДРУГА

На сцену виходить Кобзар і співає.

КОБЗАР
Тулумбаси, рушниці, гармати б’ють.
Скажено повсюдно коні іржуть.

Ідуть із диким криком вони стрій на стрій.
Триває шалений, смертельний бій.

Немає в суперників і краплі жалю.
Байдужий їм свист ядер та куль.

Ніщо не врятує безумних людей.
Кожний з них б’ється лише за своє.

Втопають бійці у болоті страшнім.
Спасіння не буде їм у воді.

Змішалося все й потонуло в крові.
Не видно кінця триклятій війні!..

КАРТИНА ТРЕТЯ

У наметі Богуна зібралася козацька старшина.

ДЖАДЖАЛІЙ
Богун, чому селян на раду не покликав?

БОГУН
Бо в нас питання, які вирішують лише козаки.

ПУШКАР
Правильно. Зараз у нас тяжкий стан,
Із черню радитися нам не треба.

БОГУН
Король – умови наші не прийняв,
Я був правий, а ви не вірили мені.
Що, браття, будемо робити?

ДЖАДЖАЛІЙ
Треба й далі вести переговори,
Тягнути час та Хмельницького чекати.

БОГУН
А якщо він не повернеться,
Бо невідомо, де він і що з ним сталося?

ЙОАСАФ
Як Хмель сказав, то так нам треба й поступати.

БОЯРИН ЗАБАБУРСЬКИЙ
Він сказав. Він, певно, десь уже в Гірея розкошує
Або втік кудись собі в Суботів!..

ДЖАДЖАЛІЙ
Не смій!. Хмельницький не може покинути народ
В таку страшну годину!..
Тому нам треба захищатись й чекати на Богдана.

МАРТИН ПУШКАР
А я гадаю, що треба прийняти умови короля.

ДЖАДЖАЛІЙ
Здатись? І знову в неволю наш народ віддати?

МАРТИН ПУШКАР
У нас іншого виходу немає,
А цим ми збережемо простих людей,
Король їх не скарає.

НАГОРНИЙ
Зате старшин усіх скарає,
І наш народ залишиться без голови.

ДЖАДЖАЛІЙ
Такої голови не жаль.
Вона народу нічого не дає.

НАГОРНИЙ
витягає свою шаблю.
Зараз голова твоя отут злетить!

БОГУН
Стійте!.. Не час вам гризтись, як собакам.

ДЖАДЖАЛІЙ
Завтра я кинуся в жорстоку січу
І в кривавому бенкеті з орлами тут засну!..

БОГУН
Твій запал, Джаджалію, гідний похваляння,
Ти славний козак і воїн теж великий,
За неньку Україну згинеш без вагання,
Але ж для нашої Вкраїни
Потрібні будуть ще такі сини.
Без них настануть тут страшні часи.
Усі козаки готові у бою лягти,
А що буде потім, якщо всі загинуть?
Хто безталанну матір захистить?
На наші лани гайвороння тоді налетить,
Без бою, голими руками уярмить,
І буде немилосердно знущатися

Над беззахисними нашими жінками та дітьми,
Й рабами будуть на віки.
Усі здобутки й перемоги пропадуть…
Оця поразка тут, під Берестечком,
Закреслить нашу героїчну славу.
Тому якщо ми тут не зможемо перемогти,
То військо ми повинні зберегти.

ДЖАДЖАЛІЙ
До чого хилиш ти, Богуне?

БОГУН
До того, що нам потрібно все зробити,
Щоб військо наше вивести із пастки.

ДЖАДЖАЛІЙ
Цього всі хочемо, та як це все зробити?

БОГУН
Ми із трьох сторін оточені, крім однієї.
Там, де болото…

НАГОРНИЙ
Його тепер ніяк не перейти.
Поляки воду в річці підняли.

БОГУН
А якщо спробувати?

ГЛАДКИЙ
Я вже пробував із козаками болото перейти,
Але селяни зі зброєю в руках
Мені це не дозволили зробити.
Вони подумали, що ми втікаємо від них…

БОГУН
Тому селянських ватажків не кликав я на раду.
Поки що нічого не потрібно їм казати.

ДЖАДЖАЛІЙ
Король побудував на річці греблю,
Та ще пройшли дощі, і вода ще більше
У болоті та в річці піднялася,
Тому його ніяк не зможемо ми перейти…

БОГУН
Ми переправу можемо через болото збудувати.

ДЖАДЖАЛІЙ
Болото тут безкрайнє та бездонне.
Щоб переправу збудувати, потрібно ліс
Або хоч щось для гаті мати.

ГЛАДКИЙ
Ні, шлях у нас лише один лишився,
Це пробиватись через королівське військо,
Не жаліючи себе.

БОГУН
Не проб'ємося ми, хоч як би не жаліли!
Збагни, у короля німецькі, французькі легіони,
Гусари найкращі, наймогутніші в усій Європі.
Вони озброєні краще, аніж ми,
Заковані в залізні панцирі й броню,
А в нас – лише відвага
І бажання здобути волю Україні.
На селян уже наскочив переляк,
Бо ми без Хмельницького лишились.

НАГОРНИЙ
Так, так, селяни застрашені й готові утікати,
Та, зрозумівши, що нікуди їм утікати,
То деякі вже подалися ворогу здаватись…

БОГУН
Попрацювати треба буде всім добряче,
І ми прокладемо так шлях на волю,
А потім ударимо в спину ворогу лихому…
Але це все робити треба так,
Щоб не довідалися ні наша челядь, ні король.

ЙОАСАФ
Богун правий, та треба ще в селян спитати.

БОГУН
Про що?

ЙОАСАФ
Та ти мене не зрозумів.
Спитати в селян, які тут проживають,
Де краще переправу збудувати?

БОГУН
Я вже розпитав і приблизно знаю де.

ЙОАСАФ
То я гадаю, що її зробити можна й за ніч,
У нас же козаки – усі робочий люд,
Вони вміють не лише битись та рубати,
А ще й добряче працювати,
Та й селяни нам там допоможуть теж.

БОГУН
Так, але для чого ми будуємо ті греблі,
Вони не мусять знати. Хто буде вас питати,
То кажіть, що хочемо ударити по ворогові в спину.
А ліс тут є, та можуть ще на гать піти й вози,
Намети, бочки, кожухи, жупани, ряднини,
Киреї та свити, сідла, хомути, кінська збруя,
Убиті коні, лантухи зі збіжжям, усе,
Що вже нам не потрібне буде для походу.
Загатимо болото й обдуримо поляків…
То що, старшини, будемо робити переправу?

ГЛАДКИЙ
Другого порятунку в нас уже немає.
Давайте спробуємо…

ЙОАСАФ
Боже вас благослови.

БОГУН
Але все тримати у великій таємниці,
Бо чернь нас може тут не зрозуміти
Й хоча ми хочемо всіх урятувати,
Але вона цього ще не збагне
І може завалити всю нашу роботу.
Поки король вночі не дуже наступає,
Потрібно нам цим скористатись…
Я йду через перевіз з двома тисячами козаків
І розжену драгунів Лянцкоронського,
Розчищу шлях для відступу,
А потім вернуся й керуватиму відступом усіх,
Щоб вірили мені, я не беру з собою
Ні скарбниці, ні клейнодів,
Ні того, що залишив Богдан.

НАГОРНИЙ
Але ж ти не покинеш нас так, як і він сам?

БОГУН
Ти мені набрид!..

Богдан живий, і він усе зараз робить,
Щоб нас порятувати.
Ти ж бачиш і знаєш сам чудово,
Що король йому до нас дорогу геть відгородив,
Але надіюсь, що ще повернеться Богдан
І буде битись разом із нами.
Щоб швидше та зручніше було відступати
Треба збудувати, як мінімум, три переправи,
Джаджалію, бомби їх із усіх гармат,
Поки загати ми будемо робити.

ДЖАДЖАЛІЙ
Не турбуйся, я все зроблю як треба.

БОГУН
Вірю, та треба фіктивний напад влаштувати,
Ген, із другого боку, під ліском,
Щоб думали вони, що хочемо там прорватись,
А тим часом ми встигнемо перевози збудувати.
Усе. Питання які є?

ЙОАСАФ
Я залишуся тут і буду відхід ваш прикривати.

БОГУН
Отче, я знаю, ти не дбаєш за своє тіло,
Але ти ще потрібний будеш нам,
А вороги тебе не пожаліють.

ЙОАСАФ
Мені їхня жалість не потрібна,
Але я маю підтримувати тут людей
У їхньому останньому геройському бою.
Прощай, Богуне. Ти справжній гетьман будеш.

БОГУН
Зараз це не головне. Потрібно врятувати військо.

ЙОАСАФ
Я переконаний: ти порятуєш.

БОГУН
Спасибі. Хай береже вас Бог.
Ну ж бо, браття, давайте працювати,
Бо настає тяжка година. Усі до роботи!

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Вечір. Узлісся біля річки. Горить багаття. Коло нього козаки. Заходить Богун.

НЕЧАЙ
Добрий вечір, гетьмане.

БОГУН
Здоровий будь, козаче. Як настрій?

НЕЧАЙ
Як завжди – весело-бойовий.
Сьогодні сонце, сідаючи, кидає
Криваво-золотисті плями на поля й болото.

БОГУН
Напевно, буде знову вітер й злива.

НЕЧАЙ
Не знаю, злива буде чи не буде,
А ось запекла січа точно буде.

БОГУН
На ось, випий меду.

НЕЧАЙ
Не треба.

БОГУН
Що, кинув пити?

НЕЧАЙ
Хіба я собі ворог?

БОГУН
Замерз?

НЕЧАЙ
На полі брані відігріюсь.
Жарка, напевно, буде січа.

БОГУН
Мабуть, та нам до неї не звикати.

НЕЧАЙ
Правда твоя, гетьмане.
Ми ще поборемось й постоїмо за Україну.

БОГУН
Я дякую за все і, Боже, вас благослови,
Бо ви рятуєте неньку батьківщину.

НЕЧАЙ
І я прошу тебе, Україну збережи.
А ми тримати будемо тут оборону,
Аж поки ти нам не поможеш.
Хмеля не шукай. Людей збирай
І вдар полякам в спину.
За нас не бійся й не переживай –
Ми тут на смерть усі будемо стояти.
Та не барися. Хоч будемо стояти до кінця,
Але приходь, бо нам без тебе буде сумно.

БОГУН
Я боюся за селян, щоби не схибили вони.

НЕЧАЙ
А їм нічого не потрібно й знати.
Хай варять свій куліш, а як прийде пора до січі,
То вони теж будуть битися не гірше козаків.

БОГУН
Війська потрібно вивести з цієї западні,
Щоб якомога більшу частину врятувати.

НЕЧАЙ
Виводь. Й скоріше повертайся.
Хоч кожен стане супроти сотні ворогів,
Та сили все ж у нас нерівні,
А помирати ще не хочеться нікому.

БОГУН
Так, усі ми жити хочемо,
Але найперше зробити треба все,
Щоб розквітала мати Україна.

НЕЧАЙ
Ось ти її і порятуй,
А ми стояти будемо тут до загину.

БОГУН
Надіятися будемо на краще.

НЕЧАЙ
Що Бог пошле, то так воно і буде.

БОГУН
Так. О Боже, Україну збережи.

НЕЧАЙ
А ти Всевищому допоможи. Прощай, Богуне…

БОГУН
Я не прощаюсь. До побачення кажу.
Я все зроблю, щоб вас порятувати.

НЕЧАЙ
Я щиро вірю в тебе, гетьмане великий.
Рятуй же, гетьман, неньку Україну,
А ми вже тута якось допоможемо тобі.
Ти в нашій вірності не сумнівайся.

БОГУН
Не сумніваюсь, тому важливу справу довіряю.

НЕЧАЙ
Спасибі за довіру. Іди, гетьмане, іди.
У тебе надто вже робота жде велика.

БОГУН
У вас вона не менша, брате.

НЕЧАЙ
Спасибі, гетьмане великий,
Що братом ти назвав простого козака.

БОГУН
Ти не простий козак.
Ти – герой. Ти порятунок України.

НЕЧАЙ
Рятуй, Богуне, нашу Україну.
Як буде важко там, то ти про нас не дбай.
Така вже, мабуть, Божа воля й хіть
За Україну достойно у бою лягти.
Тому всі, хто тут лишився доброхіть,
Приймаємо за честь своє життя покласти,
Щоб лиш, нарешті, визволити наш народ
З-під тяжкого ворожого ярма й заброд.

БОГУН
На жаль, другого виходу немає в нас.

НЕЧАЙ
Ми все чудово зрозуміли.

УБОГУН
Спасибі.

НЕЧАЙ
Прощай.

БОГУН
Ні, не прощай, а до побачення, Нечаю…

НЕЧАЙ
Мені теж хочеться тебе ще бачити не раз,
Але на те все є Господня воля.
Будь здоровий, бережись,
Бо ти народу ще потрібний.
А ми, будь певний, за Україну тут постоїмо.
Ну, я пішов, бо є багато ще роботи…
Нечай іде до козаків.

БОГУН
Такий народ нікому не збороти.

КАРТИНА П'ЯТА

Козацька оборона. Забігає із криком Непевний.

НЕПЕВНИЙ
Браття! Нас козаки зрадили!..
Ми зробили три переправи,
А вони втекли від нас по них!

СЕЛЯНИ
Що ж нам робити?..

НЕПЕВНИЙ
Хлопці, рятуйтеся хто як може!..
Хапайте, хто що має найцінніше,
І чимдуж мчимо на переправу,
Бо зараз тут усіх поляки на друзки порубають!

СЕЛЯНИ
Зрада! Зрада!
Заходять отець Павло та Йоасаф із хрестом в одній руці та із шаблею в другій.

ЙОАСАФ
Стійте, люди!.. Стійте!.. Це не зрада!..
Богун проклав нам переправу,
Щоб військо наше врятувати.
Ми повинні вражу рать тут зупинити,
Щоб усі могли порятуватись!..

НЕПЕВНИЙ
Брешеш!.. Бо він узяв з собою лише козаків,
А чернь уся тут залишилась,
Бо ми для нього лише чернь, раби!

ЙОАСАФ
Неправда! Богун народний гетьман.
Він вивів козаків і вдарить ворогам у спину,
А ми повинні тут стояти!
Негайно йдіть усі в окопи, на вали, рови,
Їх ворогу нізащо не пройти…
А нам триматись треба купи й стояти до кінця!

НЕПЕВНИЙ
Тримаємось, але нас зрадили прокляті козаки!
Бо, бач, у них своя порука!..

ЙОАСАФ
Гетьман зараз ворогу в спину нападе,
А нам потрібно тут стояти!..

НЕПЕВНИЙ
Ось ти й стій, а нам потрібно звідси утікати,
Поки нічого ще не зрозуміли тут поляки.

ЙОАСАФ
Наказую зайняти оборону!..
Прошу, брати, стояти!

НЕПЕВНИЙ
Занадто пізно просиш, отче!
Проси у Бога чи кого захочеш,
А ми, поки ще є якась надія нам порятуватись,
То швидше біжимо до переправ!..
Люди біжать до переправ.

ЙОАСАФ
О Боже! Їхні голови урозуми
І порятуй і душі їхні, й тіло…
Забігають жовніри.
Митрополит Йоасаф та отець Павло б'ються з ними.

ЙОАСАФ
Тримайся, Павле!

ПАВЛО
Тримаюсь, отче!..
Павла вбивають. Йоасафа ранять.

ЙОАСАФ
Господи, порятуй безгрішну неньку Україну…
Помирає.

КАРТИНА ШОСТА

На сцені висвітлюються в човні Нечай. Чути голос офіцера.

ГОЛОС ОФІЦЕРА
Козаче, тобі король пообіцяв свободу,
Аби лишень ти здався!..

НЕЧАЙ
Передай своєму королю,
Що козаки не продаються й не здаються.

ГОЛОС ОФІЦЕРА
Він подарує тобі життя!..

НЕЧАЙ
Життя одне в людини,
Його я віддаю лише для України.

ГОЛОС ОФІЦЕРА
Король дає тобі багато срібла, золота і грошей!..

НЕЧАЙ
У мене грошей вистачає.
На той світ усе не забереш.
Ось дещо тут лишилося – бери, давись!
Нечай вигортає з кишень усі гроші й викидає їх.

ГОЛОС ОФІЦЕРА
Переходь у наше військо!..

НЕЧАЙ
Я свого війська не продаю та й не міняю.
Для мене Січ – то рідна мати,
Великий Луг – то незрадливий батько.

ГОЛОС ОФІЦЕРА
Король тебе полковником призначить!..

НЕЧАЙ
Не був начальником й не буду, бо то мені огидне.
Начальник повинен уміти
По-справжньому людьми керувати.

ГОЛОС ОФІЦЕРА
То ти й будеш у війську короля
Так усе робити, як того лише забажаєш…

НЕЧАЙ
Хіба ж у короля є військо?

ГОЛОС ОФІЦЕРА
А ти хіба не бачиш?

НЕЧАЙ
Хіба ж то королівське військо?
То ж найманці продажні. З усього світу,
Він їх зібрав собі на допомогу,
Аби загарбати мою красуню Україну
І її перетворити на руїну.
Та козаків однаково він не переможе.

ГОЛОС ОФІЦЕРА
Чого ж ти хочеш?

НЕЧАЙ
Я хочу волі й щастя Україні.
За неї хочу вмерти як козак.

ГОЛОС ОФІЦЕРА
То ж подихай, немов собака зла!
Стріляє в Нечая, той ухиляється.

НЕЧАЙ
Подохнеш спершу ти!
Нечай стріляє.
Ось бачиш, як недобре людям зла бажати…
А це тобі!.. Тобі!.. Тобі!..
Щоб знали й пам’ятали козаків,
Як вони за матір б’ються й погибають…
Прощай! Живи у віках, мій рідний край,
Нечая й своїх героїв пам’ятай!..

КАРТИНА СЬОМА

На сцені висвітлюються козаки та всі учасники вистави. Співають.

Ой, чого ти почорніло,
Зеленеє поле?
– Почорніло я од крові
За вольную волю.
Круг містечка Берестечка
На чотири милі
Мене славні запорожці
Своїм трупом вкрили.
Та ще мене гайворони
Укрили з півночі…
Клюють очі козацькії,
А трупу не хочуть,
Почорніло я, зелене,
Та за нашу волю…
Я знов буду зеленіти,
А ви вже ніколи
Не вернетеся на волю,
Будете орати
Мене стиха та, орючи,
Долю проклинати.

ПОСТУПОВО СПАДАЄ ЗАВІСА

КІНЕЦЬ

Джерела та література

1. Шевченко Т.Г. Ой, чого ти почорніло. Кобзар. – К.: Худ. Література, 1961. – С. 662.
2. Боплан Гійом Левассер де. Опис України. Проспер Меріме. Українські козаки та їхні останні Гетьмани; Богдан Хмельницький. – Львів: Каменяр, 1990. – 301 с.
3. Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі. Пер. з франц. – К.: Акад. наук УРСР, 1960. – 199 с.
4. Літопис Самовидця. [Історіогр. памятка другої половини XVII ст.] – К.: Наук. думка, 1971. – 207 с.
5. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. У трьох томах. – Л.: Світ, 1990.
6. Грушевський М.С. Ілюстрована Історія України. – К.: – 1992. – 524 с.
7. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К.: – Л.: – 1909.
8. Аркас М. Історія України-Русі. – К.: Вища шк., 1990. – 456 с.
9. Єфіменко О.Я. Історія України та її народу. – К.: Мистецтво, 1992. – 256 с.
10. Креп'якевич І. Історія України. – Л.: Меморіал, 1991. – 367 с.
11. Історія українського війська. – К.: Варта, 1994. – 384 с.
12. Загребельний П.А. Я – Богдан. – К.: Дніпро, 1984. – 287 с. (Серія „Романи й повісті", № 7.)
13. Загребельний П.А. Я – Богдан. – К.: Дніпро, 1984. – 281 с. (Серія „Романи й повісті", № 8.)

14. Сенкевич. Огнем і мечем: Роман. – М.: Худож. літ., 1990. – 686 с.
15. Свєшніков І. Музей-заповідник „Козацькі могили".– Л.: Каменяр, 1990. – 94 с.
16. Бухало Г.В. Круг містечка Берестечка. Короткий історичний нарис. – Рівне. Державне редакційно-видавниче підприємство, 1993. – 103 с.
17. Басараба В.Н. Калинова кров. – Рівне. Волинські обереги, 2001. – 72 с.
18. Пащук І. За вольную волю: Поетична антологія. – Рівне. 1995. – 126 с.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ.....3

Мирончук М.
ЗАХІДНИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО.....3
Прокопчук С.
БЕРЕСТЕЦЬКА БИТВА 1651 р.
У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЛІТОПИСІ XVII-XVIII ст.....8
Парфенюк В.
ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА У МІФАХ ТА ФАКТАХ.....14
Мельник І.
СОЮЗ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЙОГО БОРОТЬБА
ЗА ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.....22
Копищик А.
ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ
ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН:
СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ.....28
Кукурудза А.Р.
ІДЕЙНО-НАЦІОНАЛЬНА СУТНІСТЬ АВТОКЕФАЛІЇ УАПЦ.....32
Рачок В.
УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ НА ВОЛИНІ
У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД.....39
Фалат О.
ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ
ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ
НА ВОЛИНІ У 30-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ.....47
Самсонюк Т.М.
ДІЯЛЬНІСТЬ КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНИХ ОРГАНІВ
У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ 1939-1941 РР.:
РАДЯНСЬКА ТА ПОСТРАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ.....53
Кратюк І.Б.
„ДОПОМІЖНА УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦІЯ”
ЯК СУБ’ЄКТ ГОЛОКОСТУ.....63
Михальчук Р.
ЖОВТЕНЬ 1942-го: ТРАГЕДІЯ МІЗОЦЬКИХ ЄВРЕЇВ.....68
Писцьо В.
СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ОСТАРБАЙТЕРІВ
У РОКИ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ.....78
Карпухіна Т.О.
ХОЛМСЬКО-ВОЛИНСЬКА ТРАГЕДІЯ,
ЇЇ ПЕРЕДУМОВИ, ПЕРЕБІГ, НАСЛІДКИ.....85

Вертелецька Н.В.
ОСОБЛИВОСТІ „РАДЯНІЗАЦІЇ” НА РІВНЕНЩИНІ
ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....91
Бондарчук-Саввон Н.С.
МІСТО ІЗЯСЛАВ У ЕТНОНІМАХ ТА ТОПОНІМАХ.....96

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ.....103

Калитюк О.О.
СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК
ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ХЕТТСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....103
Петлюк І.В.
БОСНІЙСЬКІ СЛОВ’ЯНИ-МУСУЛЬМАНИ:
ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ (XV – поч. XX ст.).....109
Давидчук С.Ю.
ІНКОРПОРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ
В РОСІЙСЬКЕ ДВОРЯНСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ У XVIII ст.....117
Кедрук О.П.
„ОСВІЧЕНИЙ АБСОЛЮТИЗМ”: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА.....124
Шмид О.П.
ЧЕСЬКА АГРАРНА КОЛОНІЗАЦІЯ ВОЛИНІ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.....129
Івчик Н.С.
ТЕНДЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ
ЩОДО НІМЦІВ ВОЛИНІ У XIX ст.....136
Нагорнюк О.М.
ДЕМОГРАФІЧНИЙ СКЛАД
РОСІЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ
ЗАХІДНОЇ ВОЛИНІ В 1920-х -1930 рр.....145
Долганов П.С.
МІЩАНСЬКЕ БРАТСТВО – АРТИКУЛЯТОР ІДЕЇ
ЗМІН СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ СУБ’ЄКТІВ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКУМУ.....150
Бунечко С.М.
НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ КРЕДИТУВАННЯ
ТОРГОВЦІВ У ПОЛЬЩІ (1930-ті РОКИ).....156
Сухий П.В.
КОЗАЧІ ФОРМУВАННЯ У ВЕРМАХТІ ТА СС.....163
Галуза В.П.
УКРАЇНСЬКА „ЦІНА” ПЕРЕМОГИ
У ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ
ВІЙНАХ – ТАЄМНИЦЯ ЗА СІМОМА ЗАМКАМИ?.....171
Федюкевич О.В.
ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА ДЕРЖАВИ:
ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ПРАВЛЯЧИХ СИЛ.....178

Козлюк Р.В.
СЕРЕДНЯ АЗІЯ І КАВКАЗ: МІЖ РОСІЄЮ І США 184
Іванченко О.В.
ДІЯЛЬНІСТЬ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ
НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ
ТА СПІВПРАЦЯ З УКРАЇНОЮ 188
Коломис Р.В.
ГЛОБАЛІЗАЦІЯ: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ 193
Желізняк В.
ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
ФЕНОМЕН: ВИТОКИ І СТАНОВЛЕННЯ 203

ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ 206

Ісічук Т.С.
ХРИСТИЯНСЬКИЙ ВПЛИВ
НА РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ 206
Бородинська Л.І.
ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН
В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ 212
Єфимець А.К.
НАДДНІПРЯНСЬКІ ЕМІГРАНТИ
У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ
ЗАХІДНОЇ ВОЛИНІ (1921-1939) 217
Пивоварчук Н.М.
МІЖВОЄННА ПРАГА – РОСІЙСЬКИЙ ОКСФОРД 222
Олексій Заворотній
БЕРЕСТЕЦЬКА СІЧА. ДРАМА 226

ЗМІСТ 285

Наукове видання

Історія очима молодих дослідників

Збірник матеріалів регіональної наукової конференції молодих вчених, аспірантів, здобувачів, магістрантів

Випуск 3

Відповідальні за випуск: Шеретюк В.М. – кандидат історичних наук, доцент, декан історико-соціологічного факультету РДГУ
Галуха Л.Ю. – кандидат історичних наук, доцент, заступник декана історико-соціологічного факультету РДГУ

Комп'ютерна верстка: ***Бородинська Л.І., Самсонюк В.Б., Третяк О.Ю.***
Комп'ютерний макет: ***Третяк О.Ю.***

Позиція редколегії може не збігатися з думками авторів
Відповідальність за наукову точність і грамотність матеріалів несуть автори та їх наукові керівники

Підписано до друку 15.07.2008 р. Формат 60x84 1/16.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Друк ізографічний. Умовин. друк. арк. 15,2.
Наклад 100 прим. Зам. №55/1.

Адреса редакції: кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету